

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЗУБКО Ольга Євгеніївна

УДК 94:314.151.3-054.72(=161.2)(437)''1918/1939''(043.5)

**ЕМІГРАНТСЬКЕ ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ
(1918–1939)**

07.00.01 – історія України

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Запоріжжя – 2026

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М. Коцюбинського.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
КОЛЯСТРУК Ольга Анатоліївна,
Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського, завідувач
кафедри культури, методики навчання історії та
спеціальних історичних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ДАНИЛЕНКО Олександр Вікторович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, професор кафедри
новітньої історії України

доктор історичних наук, професор
ПІСКУН Валентина Миколаївна,
Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського
НАН України, завідувач відділу джерелознавства
новітньої історії України

доктор історичних наук, професор
СРІБНЯК Ігор Володимирович,
Київський столичний університет імені
Бориса Грінченка, завідувач кафедри
всесвітньої історії

Захист відбудеться 26 серпня 2026 року о 13.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 17.051.01 у Запорізькому національному університеті за адресою: 69011, Запоріжжя, вул. Університетська, 66, корпус 1, аудиторія 33.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69011, Запоріжжя, вул. Університетська, 66 та на офіційному сайті Запорізького національного університету:

<https://phd.znu.edu.ua/page/1322.ukr.html>

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

Володимир МІЛЬЧЕВ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Серед пріоритетів сучасної вітчизняної історіографії увиразнилася необхідність переосмислення історії української еміграції XX ст. як частини національно-визвольної боротьби за відновлення української державності з-під радянської окупації, а не як відрубної частини національної історії.

Поразка Української революції 1917–1921 рр. спричинила потужну хвилю української еміграції, частиною якої була й інтелігенція. У міжвоєнний час українські біженці опинилися майже в усіх європейських країнах. Чільне місце серед них посіла Перша Чехословацька Республіка, на теренах якої завдяки підтримці уряду склався потужний осередок закордонного українства, (чисельністю до 20 тис. осіб), четверту частину якого складали інтелігенти (приблизно 5 тис. осіб).

«Інтелектуальна еміграційна Прага» засвідчила свою ключову роль у творенні та поширенні нових ідей, національно-культурних та гуманістичних цінностей. Вона виконувала роль об'єднувача, громадського і культурного лідера, що пояснювалося соціально-професійними рисами, властивими для цієї соціальної групи: залученістю до розумової праці, морально-психологічною стійкістю, громадською й творчою активністю, приналежністю до певного товариського середовища, відчуттям єдності на основі спільних цінностей, світогляду, стилю життя, соціального статусу.

Сучасне зацікавлення повсякденним життям інтелігентів-емігрантів зумовлене кількома причинами. По-перше, як носії національної ідентичності та державницької ідеї українські інтелігенти, важко переживши більшовицьку агресію, зрозуміли подальшу загрозу насильницького зламу національного буття. Вони не лише усвідомлювали трагізм політичної ізоляції, а й збагнули необхідність невідкладного збереження і відновлення в чужому середовищі питомо українського штибу життя, особливо з огляду на безпосереднє сусідство з речниками імперсько-колоніальних ідеологем і практик в особі російської емігрантської еліти.

По-друге, організовуючи свій «життєвий світ» у нових критичних реаліях, інтелігенція моделювала його перспективне поновлення на батьківщині після вигнання більшовиків. Емігранти продукували повсякденні приклади адаптації до нових реалій, обстоювали національні цінності та норми, формували громадську думку. Вони від самого початку заявили про свою активну агентність у стосунках з владою ЧСР, ініціювали створення фахових об'єднань і товариств, громадських організацій і фондів, музейно-архівних інститутів і просвітницьких установ, вищих навчальних закладів тощо.

По-третє, вивчення емігрантського повсякдення вмотивоване наявністю неординарних, досі не достатньо опрацьованих джерел. З одного боку, налагоджування структур повсякденності на чужині супроводжувалось якісним документообігом, архів яких удоступнений, але використаний суто для підтвердження інституційної історії еміграції. З іншого боку, самі дієвці процесу залишили багаті приватні свідчення, що врешті склали вагомий корпус особових

документів, незамінних саме для об'єктивного розкриття суб'єктної сторони життя в еміграції.

Водночас, вивчення життєвого укладу та чинників, які формували пріоритети еміграційної інтелігенції, її моделі поведінки в умовах світоглядно-модернізаційних змін, суспільно-політичних викликів міжвоєнної доби, дозволить не тільки скоригувати надто ідеалізований образ цієї соціальної групи, а й показати інтелігента-емігранта і як ініціатора суспільних змін, і як заручника історичних подій у тогочасних реаліях.

Врешті, дослідження повсякденності емігрантів продиктоване ще й тим, що через сучасну російську військову агресію тисячі українців зазнали долі вигнанців, зокрема Чехія прихистила близько пів мільйона українців (401 805 осіб)¹, що зумовило новий запит на фокусне вивчення теми через певні паралелі: 1) вимушеність виходу за кордон через збройну небезпеку; 2) гостру необхідність пристосування до нових реалій; 3) щире сподівання на тимчасовість свого перебування за кордоном і повернення до нормального життя в Україні.

Зв'язок роботи з науковими темами і програмами. Дисертація виконана в рамках наукових тем кафедр факультету історії і міжнародних відносин ВДПУ ім. М. Коцюбинського «Повсякденне життя українського суспільства за радянського часу» (державний реєстраційний номер 0123U103040) і «Актуальні проблеми історії України і Східного Поділля» (державний реєстраційний номер 0123U101668).

Об'єкт дослідження – українська інтелігенція в умовах еміграції в міжвоєнній Чехословаччині як соціально-культурний феномен, коли її вимушений вихід з батьківщини призвів до деконструкції усталених базових життєвих норм, натомість сенсові виміри її буття (ідеї свободи, самоідентифікації, відповідальності, служіння Україні) принципово обстоювалися на чужині, визначали ціннісні пріоритети й життєві практики, зумовлювали екзистенційні рамки життєстійкості.

Предмет дослідження – повсякденне життя української інтелігенції в умовах еміграції на теренах міжвоєнної Чехословацької Республіки.

Метою дослідження є комплексний розгляд реалій еміграційного повсякдення вітчизняної інтелігенції, становлення його структур і механізмів, їх трансформацій під тиском суспільно-політичних обставин та соціально-економічних і культурних викликів як на колективному (корпоративному, груповому), так і приватно-індивідуальному рівнях.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **наукових завдань**:

- з'ясувати ступінь наукової розробки поставленої проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії;
- провести комплексний аналіз джерел, здійснити їх класифікацію та верифікацію щодо розкриття конкретних реалій щоденного побутування української еміграційної інтелігенції як соціальної

¹Чехія прийняла найбільше українці на душу населення – дані Євростату. Finance.ua 25.03.2026. URL: <https://news.finance.ua/ua/chehiya-pryynyala-naybil-she-ukrainciv-na-dushu-naselennya-dani-yevrostatu> (дата звернення: 08.04.2026).

категорії в цілому та пересічного українського інтелігента-емігранта, зокрема;

- розглянути чинники та особливості формування українського еміграційного осередку в міжвоєнній Чехословаччині, його локалізацію, інституції, склад і статус;
- висвітлити матеріально-побутові умови повсякденного життя інтелігентів-емігрантів на різних етапах еміграційного випробування;
- охарактеризувати світоглядно-психологічне почуття українських інтелектуалів та умови збереження ментальної стійкості в емігрантському середовищі;
- простежити на конкретних прикладах вироблення і реалізацію особистісних життєвих програм в умовах еміграційного повсякдення.

Хронологічні межі дослідження охоплюють міжвоєнний період, зокрема існування Першої Чехословацької Республіки 1918–1938 рр. та Другої Чехословацької Республіки 1938–1939 рр.

Територіальні межі дослідження визначені кордонами ЧСР до 1938 р.

Методологія дослідження. В основу розв'язання поставлених завдань покладені універсальні принципи і спеціальні історичні методи, зокрема: історизму (з метою відтворення в історичній ретроспекції еміграційного повсякдення), історіографічного і джерелознавчого, компаративного, описово-аналітичного, історико-хронологічного, проблемно-тематичного, аналізу. З цією метою системно здійснювалося *емпіричне і комплексне вивчення* документів для відтворення повсякденного життя української еміграційної інтелігенції, осмислення і впорядкування історичних фактів, подій і явищ. Історико-антропологічний фокус вивчення повсякдення вимагав врахування об'єктивного і суб'єктивного в процесах минулого, для чого були використані елементи соціокультурного аналізу, біографістики і просопографії, візуальної антропології тощо.

Повсякденне життя розглядається з позицій сучасної історико-культурної антропології, теоретико-методологічні засади якої склалися завдяки М. Блоку, Ф. Броделю, П. Бурдьє, Е. Дюркгейму, А. Людке, А. Шюцу та ін.

Українська еміграційна інтелігенція вивчається як активна соціальна група, яка вибудовувала свій життєвий світ у чужинному середовищі завдяки збереженим ментальним структурам, які вціліли попри руйнування матеріальних засад свого повсякдення.

Комплексне застосування універсальних принципів і спеціальних наукових методів дозволило ґрунтовно осмислити об'єкт дослідження, уникнути тенденційного і однобічного розкриття теми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

Уперше:

- сформульовано та розроблено нову актуальну наукову проблему, що не отримала висвітлення в історіографії, а саме: комплексний фактографічний аналіз повсякденного життя української еміграційної інтелігенції у міжвоєнній Чехословаччині;

- запропоновано інструментальне визначення поняття «еміграційне повсякдення» та визначено його основні характеристики;
- узагальнено джерела особового походження українських інтелігентів-емігрантів з розкриттям специфіки їх документального потенціалу і методики їх використання та кореляції з іншими джерелами;
- охарактеризовано процес соціальної адаптації української інтелігенції з урахуванням нівелювання їх попереднього соціального статусу, вікового й освітнього факторів;
- запропоновано систематизований аналіз відновлення структур повсякденності як повторюваних, звичних та часто неусвідомлених практик, правил, матеріальних умов і соціальних інститутів, які сформували каркас щоденного життя в еміграції і дозволили зберегти національну побутову культуру в умовах ізоляції;
- продемонстровано повсякденність української еміграційної інтелігенції крізь призму труднощів з вивчення чеської мови та практичних кроків з її вивчення;
- уведено до наукового обігу низку біографічних даних, завдяки яким доповнені офіційні життєписи знаних діячів еміграції та реконструйовані вісім раніше зовсім невідомих життєвих доль, в яких побутові деталі увиразнюють ідентифікацію незнаних персон в українській історії.

Уточнено:

- правовий статус української еміграційної інтелігенції у 1920-ті рр. і у 1930-ті рр.;
- форми трудової адаптації (офіційне працевлаштування, робота за наймом, заняття роздрібною торгівлею, дрібним підприємництвом, репетиторством і приватними уроками, технічними перекладами і коректурою);
- шляхи соціальної консолідації емігрантів різних політичних переконань, налагодження між ними міжособової комунікації та взаємодії задля забезпечення національно-культурної єдності в локальному форматі;
- практики відпочинкової і дозвілєвої культури емігрантів, способи відновлення ними фізичної, психологічної, моральної рівноваги і гармонізації соціального буття, а також прояви слабкості і девіантної поведінки;
- особливості задоволення духовно-релігійних потреб і специфіку організації церковно-конфесійного життя;
- прояви формування та реалізації групових і корпоративних інтересів і преференцій, індивідуальних амбіцій і претензій;
- світ уподобань і захоплень, традиційних і новітніх хобі, фобій і упереджень.

Подальшої розробки через розрізненість та поодинокість відомостей потребує питання еміграційної рекреації.

Теоретичне значення дослідження. Матеріали і висновки дисертації можуть бути використані для розвитку теоретико-методологічних аспектів історії повсякденності, зокрема феномену екстремального повсякдення (в еміграції, під окупацією, за репресивного режиму, національної девальвації, культурної ізоляції); наслідків травматизації сфери щоденності (як на матеріальному, так і ментальному рівнях), способів виживання і соціальної та психологічної адаптації (генотипічної та фенотипічної) тощо. З іншого боку, досвід національної і громадянської життєстійкості еміграційної інтелігенції потребує узагальнення для повоєнних моделей реабілітації українського соціуму.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів і узагальнень для підготовки підручників, посібників та навчальних курсів як з історії України, так і спеціально присвячених історії повсякдення, історії еміграції, історії української інтелігенції. Накопичений у науковій роботі матеріал може бути корисним у міжнародних, державних і регіональних громадсько-культурних заходах. Зокрема, авторські матеріали про харчування українських емігрантів в ЧСР, представлені на міждисциплінарній платформі «Īzhakultura» (2020), використано співробітниками Інституту сходознавства Чеської академії наук для тематичного маршруту «Українські місця Праги», реалізованого у Празі (грудень 2024 р. – грудень 2025 р.) у рамках програми «Корені та крила» у партнерстві з Фундацією Пилипа Орлика, Українським інститутом у Празі та за підтримки Посольства України в Чеській Республіці. У 2024–2025 рр. за проєктом «Вона звучить по-новому» ГО «ВІСЬ» (за підтримки «Українського жіночого фонду») популяризована біографія Ніни Дяченко-Гордаш – «Подільського голосу капели О. Кошиця», яку використано Департаментом маркетингу та туризму міста Вінниці при розробці пішохідної та відео екскурсії про жіночі сторінки історії міста.

Особистий внесок здобувача. Дослідження здійснене автором самостійно. Авторці належать основні теоретичні узагальнення і висновки, викладені у роботі. Усі публікації, окрім 1-3, 8, 32, є одноосібними, в публікаціях у співавторстві авторський внесок складає понад 60 %.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наведені в доповідях на 7 міжнародних та 8 всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: I-й Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті» (Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 22–23 лютого 2018 р.); Міжнародній богословській конференції «Святість людського життя: даність і перспектива» (Луцьк, Волинська Православна Богословська Академія, 30 травня 2019 р.); III-й Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті» (Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 22 жовтня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Історико культурний феномен Української господарської академії в Подєбрадах» (Харків–Київ–Прага, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Інститут дослідження діаспори (м. Київ), Посольство України в

Чеській Республіці, Інститут східно-європейських досліджень Карлового університету в Празі, Чеська асоціація українців 25 листопада 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Чехи і словаки в історії Центрально-Східної Європи XX–XXI ст.: від чехословакізму до оксамитового розлучення» (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 27 жовтня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Карпатська Україна як етап українського державотворення та боротьби українців за незалежність у XX ст.» (Ужгород, Ужгородський національний університет, 14–15 березня 2024 р.); Міжнародній науковій конференції «Музей Визвольної Боротьби України в Празі (ЧСР): до історії заснування та доля колекцій» (Київ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 19 вересня 2025 р.);

– *всеукраїнських*: III-му Всеукраїнському науково-теоретичному семінарі «Радянська повсякденність у культурній пам'яті суспільства» (Вінниця, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 7–8 квітня 2017 р.); XV-й Подільській науковій історико-краєзнавчій конференції (Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 17–18 листопада 2017 р.); Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Просвіта в науково-культурному просторі Волині» (до 150-річчя діяльності «Просвіти» в Україні та до 100-річчя діяльності «Просвіти» на Волині) (Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 30 листопада 2018 р.); Першій науковій конференції «Їжа в історії» (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 15 листопада 2019 р.); Науковій конференції «Ділове і приватне листування в Україні в першій половині XX ст.: основні смисли та обговорювані проблеми» (Київ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 15 жовтня 2024 р.); I-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія Донеччини: (пере)осмислення» (Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 14 листопада 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна у світовому та історичному просторі» (Київ, Маріупольський державний університет, 2 травня 2025 р.); II-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія Донеччини: (пере)осмислення» (Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 30 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні результати здійсненого дослідження викладено у 42 публікаціях: 3 – у виданнях, що входять до бази даних Web of Sciences і Scopus; 33 – у фахових виданнях України, включених до категорії «Б»; 6 – у інших виданнях, що відображають результати дисертаційного дослідження.

Структура дисертації. Дисертаційна праця складається зі вступу, чотирьох розділів, п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку наукової літератури, списку джерел, двох додатків. Загальний обсяг праці – 447 с., обсяг основного тексту – 312 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет та методологічну основу дослідження, його хронологічні та територіальні рамки, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи; подано відомості про апробацію одержаних результатів та особистий внесок дисертанта щодо опублікованих праць; вказано структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** висвітлено стан наукової розробки проблематики, її документальне підґрунтя та методологію дослідження

У *підрозділі 1.1. «Історіографія дослідження»* проаналізовано вітчизняну та зарубіжну історіографію обраної проблеми. Наукові розвідки, в яких прослідковуються різні аспекти еміграційного життя українського соціуму: культурно-побутові складові, особистісні історії, фактори успішної самореалізації, чинники утримання в силовому полі українськості, спонукальні мотиви вибору в складний час, умовно розподіляються за хронологічним принципом: 1920–1980 рр.; 1990–ті рр.; 2000–2025 рр.

На *першому етапі* були закладені основні підходи до вивчення життя українських вигнанців поза межами країни самими емігрантами. Засадничою є монографія С. Наріжного «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. 1919–1939» (1942). Її цінність у тому, що автор самовіддано працював у декількох українських еміграційних установах, зокрема, в МВБУ, і прискіплював дбав про укладання документальних колекцій. За цією працею якісно відстежується становлення базових структур повсякденності – працевлаштування і зайнятості українських вихідців – як процесу соціальної і виробничої адаптації. Радянських істориків тема українського еміграційного повсякдення у міжвоєнній Чехословаччині цікавила в рамках політичної боротьби. Більшовики вважали українську міжвоєнну еміграцію ідеологічним супротивником, тому інформація про життя закордонного українства в Першій Чехословацькій Республіці в 1920-х рр. містила і викривлені оцінки, і неправдиву інформацію. У 1930-х рр. остаточно усталився ідеологічний вектор радянських досліджень української міжвоєнної еміграції як ворожої і небезпечної.

У *1990-х рр.* розпочалася співпраця українських і чеських істориків у вивченні науково-культурної спадщини емігрантів; її перші результати відбилися у: а) збірниках міжнародних наукових конференцій «Від Наукового товариства ім. Тараса Шевченка до Українського вільного університету» (Пряшів–Свидник, 12–15 червня 1991 р., Словацька Республіка) (1991), «Російська, українська та білоруська еміграції в Чехословаччині між двома світовими війнами. Результати та перспективи досліджень. Фонди Слов'янської бібліотеки та празьких архівів» (Прага 14–15 серпня 1995 р., Чеська Республіка) (1995); б) монографіях про міжвоєнну українську еміграцію в Європі В. Трощинського (1994), В. Трощинського й А. Шевченка (1999) загалом та С. Віднянського (1994) в ЧСР, зокрема; в) дисертаційних працях про її

культурно-інституційну діяльність: В. Стремидла (1994), Т. Бублик (1997), А. Криськова (1997), О. Галая (1998); г) культурологічному альманахові «Україна–Чехія. Хроніка–2000» (1999); д) доповнених перевиданнях С. Наріжного (1999), Д. Антоновича (1993). Упродовж 1997–2000 рр. побачила світ трилогія І. Срібняка, присвячена історії української військової еміграції в країнах Європи, в якій ґрунтовно аналізується повсякдення інтернованих українців.

2000–2025 рр. Визначальною для подальшої розробки проблеми стала монографія В. Піскун «Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття)» (2006), в якій проаналізовано діяльність українських політичних осередків у Австрії, Німеччині, Польщі, Франції, Чехословаччині крізь призму громадянської позиції їх лідерів, а також під кутом визначення належного місця української політичної еміграції в українському суспільно-політичному та культурно-освітньому житті. Не можна не відзначити важливу роль праць археографічного характеру: М. Мушинки «Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: Історико-архівні нариси» (2005), М. Палієнко «Архівні центри української еміграції: створення, фінансування, доля документальних колекцій» (2008), Т. Боряк «Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010)» (2011), які спонукали до активного вивчення різних сторін життя емігрантів завдяки комплексному розгорнутому аналізу джерельної бази. Багатим фактографічним матеріалом про виробниче повсякдення наповнені дисертаційні дослідження О. Даниленка (2004) про Український громадський комітет у Празі, А. Яворського (2017) про фахові громадські об'єднання емігрантів в ЧСР; О. Дудника (2003) і Л. Чугуєвської (2009) про студентські активності в еміграційних вищих навчальних закладах; О. Зубко (2010) про Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі, Р. Тютенка (2021) про українську військову еміграцію та ін. На цьому етапі вийшли друком монографії, присвячені визначним постатям. Серед останніх відзначимо спеціальні дослідження О. Пеленської: «Український портрет на тлі Праги: українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині» (2005) та «Україна поза Україною» (2019) як енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині, де зібрано понад 300 статей, присвячених життю і творчості українських митців у Чехословаччині міжвоєнного періоду, а також українським установам та організаціям того часу. Музичній культурі присвятила ряд праць Г. Карась (2012, 2018, 2022). Крім Празького центру української еміграції, важливе місце відігравали й Подєбради, історичний спадок яких не залишився поза дослідницькою увагою: упродовж 2015–2020 рр. вийшла тритомна історико-енциклопедична праця «Подєбрадський полк Армії УНР», присвячена колишнім українським воякам, які здобули освіту в 1920–1930-ті рр. в Українській господарській академії у Подєбрадах. Заслуговує на увагу нарисовий збірник «Історично-культурний феномен Української Господарської академії в Подєбрадах» (2025).

Таким чином, повсякдення української інтелігенції залишається менш вивченим, ніж «празький феномен», якому присвячені численні праці українських істориків. Серед наявного масиву історіографічних досліджень переважають ті, які є дотичними до розуміння емігрантських програм дій та які відображають соціальну й виробничу адаптації.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» здійснено аналіз джерельної бази дослідження на засадах класичного історичного джерелознавства і сучасної епістемології, а також із застосуванням джерелознавчої критики суміжних гуманітарних і соціальних наук (музезознавства, етнографії, візуальної антропології). Документальна основа дослідження: комплекс неопублікованих архівних документів; опубліковані збірники документів та матеріалів; періодика; спогади, щоденники та епістолярій громадсько-політичних і державних діячів; візуальні джерела тощо.

Масив неопублікованих архівних документів складають документи українських і зарубіжних архівів ((чеських, білоруських, російського): Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), Державного архіву Вінницької області (ДАВіО), Державного архіву Рівненської області (ДАРО), Наукового архіву Києво-Могилянської академії (м. Київ), Електронного архіву українського визвольного руху (<https://avt.org.ua/?idUpCat=273>), Білоруського державного архіву-музею літератури і мистецтва (БДАМЛіМ), Національного архіву Республіки Білорусь (НАРБ), Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа Національної академії наук Білорусі (ЦНБ імені Якуба Коласа НАНБ), Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ), Національного архіву Чеської республіки (Národní archiv, Praha, Česká Republika) та Архіву Сил безпеки Чеської республіки (Archiv bezpečnostních složek, Praha, Česká Republika).

Із опублікованих українськими та закордонними істориками документів значний інтерес становлять вісім збірок: «Матеріали до історії літератури і громадської думки: листування з американських архівів, 1857–1933 рр.», збірник документів та матеріалів «Українська політична еміграція. 1919–1945. Документи і матеріали», збірка, підготовлена чеськими архівістами «Dokumenty k dějinám ruske a ukrajanske emigrace v Československé Republice (1919–1939)»; Діяльність УНР 1920–1930 рр. минулого століття в архівних документах розвідки» (у 3-х частинах); «Діяльність Української Автокефальної Православної Церкви і Української Греко-Католицької Церкви за кордоном в архівних документах розвідки» (у 2-х частинах); «Документи ДПУ–НКВС–МДБ–КДБ УРСР стосовно ліквідації визначних діячів українського національно-визвольного руху», «Західноукраїнська Народна Республіка 1920–1930 рр. XX століття в архівних документах».

Серед періодичних видань такими, що висвітлювали ті або інші аспекти українського еміграційного повсякдення у міжвоєнній ЧСР, – еміграційні гумористично-сатиричні часописи «Подебрадка» (1923–1926) та «Еней» (1926–

1927). Білоруські газети та журнали, як і радянська періодика, «залучені» автором для чіткішого розуміння емігрантських програм дій у 1920-х.

Опубліковані джерела особового походження: спогади, листи, щоденники – найінформативніша група джерел про повсякденне життя української інтелігенції у міжвоєнній Чехословаччині. Про своє звичне та побутове писали: Станіслав Дністрянський (2018), Василь Іванис (1962), Василь Касіян (1974), Василь Королів (1961), Наталена Королева (2008), Наталя Наріжна (2010), Василь Прохода (1972), Валентин Сім'янцев (1973, 1978), Євген Чикаленко (2016), Софія Русова (2004), Лев Лукасевич (1982), Платонида Щуровська-Россіневич (2022). Епістолярій представлений листуванням родин Королевих і Дністрянських, щоденники: щоденниками Софії Русової та Євгена Чикаленка. Наративний потенціал его-документів використовується не тільки для відтворення загальної тканини буднів емігрантів, а й для відстеження переживань, реакцій конкретних людей, що розкривають їх ставлення до описуваних подій, бачення і розуміння проблем, здатності до їх розв'язання. Зокрема, щоденники і листи, які фіксують життєві реалії у безпосередній близькості, цінні своєю суб'єктивністю, за якою – жива реакція на виклики часу, водночас вони віддзеркалюють не лише безпосередні ситуації, а й засвідчують здатність адекватно діяти на підставі набутого життєвого досвіду, професійної етики, соціально набутих моральних норм. Спогади відрізняються тим, що їх автори пропонують відібраний пам'яттю матеріал, що виявився вартісним для життєвих траєкторій і практик, а також містять рефлексії і роздуми, що надаються для розуміння як мотивів дій, так і їх аналізу згодом, з позицій часової дистанції, яка дозволяє побачити помилки і засвоїти уроки, виробити практичні рекомендації надалі.

Зображувальні (візуальні) джерела міжвоєнного часу – це переважно фотокартки з державних архівів, приватних колекцій, а також ілюстрації в пресі.

Джерельна база дослідження дозволяє проілюструвати повсякденне життя українських вихідців на теренах міжвоєнної Чехословаччини у двох площинах: у «технологічній», де визначаються методи й інструменти задоволення щоденних проблем, та в «аксіологічній», що включає сенсо-сміслову наповнення й систему життєвих орієнтирів.

У підрозділі 1.3. «Методологія дослідження» охарактеризовано методологічні засади роботи.

У дослідженні були використані спеціальні історичні методи: *проблемно-хронологічний* (для історико-правової характеристики соціальної політики урядів ЧСР стосовно емігрантів на різних етапах); *історико-системний* (для теоретичного осмислення національно-ідентифікаційного стрижня в еміграційному повсякденні як основи життєстійкості поза батьківщиною); *історико-генетичний* (для з'ясування тривкості базових повсякденних поведінкових норм українських вигнанців різного віку і соціо-культурного досвіду); *історико-біографічний* (для реконструкції досвіду адаптації і практик виживання і на прикладі життєвих реалій представників української інтелігенції).

Дослідження повсякденного життя української інтелігенції у вимушеній ізоляції від батьківщини вимагає спеціальних попередніх зауваг стосовно концептуальних підходів та понятійно-категорійного апарату.

По-перше, про *історичні обставини*, що зумовили аномальне повсякдення досліджуваного об'єкта. Ми розглядаємо еміграційну повсякденність української інтелігенції як *наслідок тривалої історичної травми*, яка виявилася пролонгованою від більшовицького наступу на завоювання Української революції (1917–1921 рр.) тиску на національне відродження засобами радянської терористичної експансії аж до вигнання за межі країни інтелектуальної еліти через загрозу фізичного і психологічного знищення.

По-друге, інструментально пропонуємо розуміти під поняттям «*еміграційна повсякденність*»: щоденне життя 1) поза межами батьківщини у чужому / ворожому середовищі упродовж невизначеного часу; 2) з розривом сімейних, родинних, товариських, корпоративних зв'язків і втратою комунікації з ними; 3) без традиційних структур забезпечення базових матеріальних і духовних потреб; 4) з руйнуванням вироблених, засвоєних і нормативно закріплених екзистенційних констант існування, зокрема: громадянства з правами, свободами і обов'язками, національно-культурної самодостатності, соціального статусу, фахово-професійної зайнятості і спеціалізації; 5) в умовах перебування в екстремі, загроженості і залежності та необхідності перетворення життєвих аномалій в ординарність.

По-третє, життя в еміграції розглядається як різновид *екстраординарної повсякденності*. Основним в ній є адаптація (соціальна, трудова, світоглядна, психологічна) до нових умов і обставин з перетворенням їх на щоденну рутину. *Соціальна* адаптація передбачає здатність людей продовжувати виконувати життєві завдання в умовах тривалого стресу. *Трудова (виробнича)* адаптація, як базова для підтримки матеріальної тріади повсякдення, зводиться до спроможності налагодити трудову діяльність чи зайнятість для отримання заробітної плати чи засобів до існування. *Світоглядна* адаптація спрямована на переосмислення сенсу життя і завдань власного існування. *Психологічна* адаптація визначається як процес активного пристосування людини до нових умов середовища, змін у житті чи стресових факторів. Вона передбачає узгодження особистих цінностей із суспільними нормами для збереження внутрішнього балансу, уникнення конфліктів та підтримки власного психічного здоров'я.

У другому розділі «**Український еміграційний осередок у ЧСР: формування, локалізація, інституції, склад і статус**» з'ясовано: практики адаптації українських вихідців в умовах «Руської допомогової акції», емігрантські програми дій 1920-х, трансформація життєвого позиціонування української еміграції в умовах випробувань 1930-х рр., шляхи, способи та наслідки вивчення українським емігрантством чеської мови.

У підрозділі 2.1 «*Практики адаптації українських вихідців в умовах «Руської допомогової акції» Т. Масарика: можливості і перешкоди*» охарактеризовано: шляхи формування українського еміграційного осередку у міжвоєнній ЧСР, його локалізацію, соціальну адаптацію як процес активного

пристосування до вимог, норм і цінностей нового чи зміненого соціального середовища, що проходило на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях, етапи соціальної адаптації по роках з урахуванням як внутрішньополітичних (чехословацьких), так і зовнішньополітичних (світових) реалій.

Український еміграційний осередок у міжвоєнній ЧСР був сформований в переважній більшості колишніми військовослужбовцями УНР і ЗУНР та інтелігенцією: урядовцями (наддніпрянцями, галичанами); працівниками дипломатичних, політичних, економічних, санітарних місій. І лише частково політично активними кубанцями й свідомими цивільними особами. Чисельний еквівалент еміграційної інтелігенції в середині українського еміграційного осередку становив 25 % (5 000 осіб) від загальної кількості всіх українських біженців (20 000 осіб).

Українські вихідці були локалізовані переважно на чеських територіях, (в Празі та її передмістях, таких містах як Брно й Пршибрам), оскільки чехословацька влада обмежувала їх право перебувати в Словаччині, де компактно проживали українці, а особливо на Підкарпатській Русі, де чехи проводили політику «чехізації».

Соціальна адаптація українських інтелігентів у 1920-х здійснювалося на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях. Адаптування проходило в два етапи в умовах «Руської допомогової акції» та мало дві суттєві особливості. По-перше, пристосування в нових реаліях залежало від ставлення чехословацького суспільства до еміграції в цілому та від правового визнання її статусу міжнародною спільнотою. По-друге, українська еміграційна інтелігенція адаптувалася виключно соціально та виробничо, оминаючи культурну адаптацію через низку особистісних й групових чинників.

Перший соціально-адаптивний етап – «роки захоплюючої приязні» – був частково спільним для інтелігенції: як представників УНР так і представників ЗУНР. Він поділявся умовно на три підперіоди: 1919–1921 рр., 1921–1923 рр. і 1923–1925 рр. Для наддніпрянців перший етап тривав з 1919 р. по 1925 р. Для галичан – з 1919 р. по 1923 р., коли 15 березня 1923 р. екзильний уряд ЗУНР припинив своє існування. Після цього галицькі українці або залишили межі Першої Чехословацької Республіки, або намагались співпрацювати з наддніпрянцями, або здобути чехословацьке громадянство.

Другий етап – «роки взаємного розчарування та охолодження» (1925–1935 рр.) – був характерним виключно для наддніпрянських вихідців. Він, як і перший етап, мав три умовні підперіоди: 1925–1929 рр., 1930–1932 рр. 1932–1935 рр.

Впевненість у швидкому поверненні додому та тимчасовості власних поневірянь, відсутність фінансів, як таких, а також «чехізація» Підкарпаття, яке в 1920-х рр. стало своєрідним полігоном боротьби за людяність і впливовість у цьому регіоні між УСРР, СРСР, ЧСР, Угорщиною і власне українцями, перешкождали повному адаптуванню емігрантів.

У підрозділі 2.2 «Емігрантські програми дій 1920-х як ідеологічний стрижень буття на чужині» проаналізовані: політична палітра українського

емігрантства у міжвоєнній Чехословаччині в цілому, політизація його громадського життя та соціальної адаптації.

У політичному відношенні український еміграційний осередок в міжвоєнній Чехословаччині був репрезентований в більшості: 1) ліберально-демократичною політичною течією, уособлюваною Екзильним урядом Української Народної Республіки та його партійною «прибудівкою» – Українською радикально-демократичною партією (УРДП або колишніми соціалістами-федералістами); 2) соціалістичною політичною течією в особі соціалістів-революціонерів та соціалістів-демократів (закордонний осередок УСДРП, УПСР). Перші з них мали значну чисельну перевагу, тоді як другі брали гору досвідченістю та кваліфікованістю. І в меншості: 3) монархістською політичною течією, Українським союзом хліборобів-державників (УСХД), що відкрито підтримував гетьманат Скоропадського та 4) послідовниками українського інтегрального націоналізму (ОУН), які опиралися, переважно, на українське студентство.

У 1920-х такий політичний розподіл суттєво вплинув на громадське життя українських вихідців та на їх соціальну адаптацію. Політизація громадського й соціального еміграційного життя пояснювалася, по-перше, тотожністю розуміння й вживання на той час термінів «громадський» та «політичний». В поняття «громадська організація» вкладався зміст: добровільне об'єднання громадян, які сприяють розвитку політичної активності та самостійної діяльності, а також задоволенню власних потреб, що було властиво як представникам ЗУНР, так і представникам УНР. По-друге, на політизацію громадського життя і, відповідно, соціальної адаптації впливала соціальна структура українського еміграційного осередку. Це стосувалося, насамперед, представників УНР, бо наддніпрянська спільнота в еміграції була відображенням (хоч і не цілком відповідним) соціальної структури спільноти на Батьківщині. По-третє, особливістю всієї громадської роботи й соціальної адаптації українських вихідців у міжвоєнній Чехословаччині було входження осіб різних політичних переконань до різних організацій одночасно, не зважаючи на те, громадські вони, політичні, культурницько-освітні, що теж було властиво для представників УНР.

Празький осередок УРДП під головуванням Максима Славинського та Олександра Лотоцького у 1920–1925 рр. нараховував 49 осіб. Прихильниками цієї політичної платформи у Празі (а також в Подєбрадах) були такі відомі діячі як: А. Артимович, Л. Білецький, Ф. Гула, М. Дольницький, С. Русова, О. Ейхельман, А. Животко, Г. Мазуренко-Боголюбова, С. Сірополко, М. Терлецький, М. Тимченко, Ф. Швець, С. Шелухин, Я. Ярема, А. Маршинський, Т. Пасічник, В. Петрів, М. Рейтлінгер, С. Ріпецький, С. Риндик, Ф. Стешко. У 1924–1925 рр. члени радикально-демократичного осередку провели 14 із запланованих 16 засідань президії УРДП та 15 загальних річних зборів. Дочірніми установами празьких радикалів-демократів виступали: Український академічний комітет, Український радикально-демократичний клуб, Союз українських старшин в ЧСР, Українське об'єднання в ЧСР. Стосунки празько-подєбрадського осередку УРДП з іншими політичними угрупованнями

визначалися, насамперед, ставленням останніх до Державного центру УНР в екзилі.

Празькі соціал-демократи (УСДРП), хоч і були представлені такими діячами, як І. Мазепа, О.-І. Бочковський, В. Старосольський, М. Добриловський та іншими, хоч і входили до складу II Соціалістичного Інтернаціоналу та підтримували зв'язки з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР) в Західній Україні, все ж не могли конкурувати з соціалістами-революціонерами, представленими есерами шаповалівської течії (УПСР): М. Шаповалом, І. Горбачевським, Є. Іваненком, В. Кушніром, Г. Омельченком, Д. Равичем, С. Сірополком, Ф. Сумневичем, Ю. Русовим, С. П. Шелухіним, Л. Чикаленком. Мережа дочірніх установ пражко-подебрадського осередку соціалістів-революціонерів була досить розлогою: Українська селянська спілка (1281 особа), Український громадський видавничий фонд, Український інститут громадознавства, який згодом був реорганізований в Український Соціологічний інститут, Українська національна жіноча рада, Український комітет в ЧСР (100 осіб), Українська Просвіта (у Братиславі) (500 осіб), Товариство українських письменників і журналістів, Український всепрофесійний робітничий союз (400 осіб). Празькі соціалісти впродовж 1920-х велику увагу звертали на національне питання. У вересні 1921 р. у Празі вони стали організаторами публічного диспуту на тему: «Національне питання на Сході Європи». До роботи над диспутом були залучені еміграційні політичні угруповання різних національних регіонів колишньої царської імперії: Дону, Кубані, Грузії, Білорусі, Вірменії. І вперше, саме під час його роботи, була відкинута думка про ілюзорну федерацію. У 1923 р. пражський осередок УПСР став повноправним членом новоствореного Соціалістичного інтернаціоналу, що постав внаслідок злиття Віденського та Бернського міжнародних об'єднань соціалістичних та соціал-демократичних партій як альтернатива Комуністичному інтернаціоналу (Комінтерну). А в 1929–1930 рр. під егідою прихильників М.Шаповала у Празі діяли такі організації як Соціалістична Ліга Нового Сходу та Український соціалістичний клуб.

Промонархічним поглядам в середовищі пражко-подебрадських українців відкрито симпатизували: Д. Дорошенко, Б. Гомзин, О. Шаповал, М. Лорченко. Дочірні організації УСХД у Першій Чехословацькій Республіці: Український стяг (75 осіб), Група гетьманців у Празі, Союз українських хліборобів в ЧСР, Союз хліборобів-гетьманців (50 осіб), Товариство запорожців (30 осіб), Клуб українських старшин (25 осіб), Товариство святого Василя Великого (31 особа).

Серед відомих на той час громадських організацій націоналістичного спрямування в міжвоєнній ЧСР були: Українська військова організація, Група української націоналістичної молоді, Легія українських націоналістів. Їх основу складала більшість студентського контингенту українських навчальних еміграційних закладів. Серед української еліти Праги в когорті націоналістів перебували С. Рудницький та С. Нижанківський. За даними польського міністерства внутрішніх справ, станом на початок 1930-х рр. сумарна кількість українських націоналістів серед усіх українських емігрантів у більшості європейських країн складала 900 осіб.

Відносно стабільні 1920-ті, завдали болючих ударів українській еміграції тільки двічі: спершу в 1925 р. через «поворотництво» (як політичне, так і побутове), згодом в 1928 р. через згортання «Руської допомогової акції», коли було зупинене надходження урядових коштів на допомогу українським політичним біженцям. Це ускладнило матеріальне становище більшості з них, викликало стурбованість та змусило замислитися про подальше життя. Частина української політичної еліти, зокрема, есери прихильники М. Шаповала, скерували свої погляди на Канаду та США. Натомість радикали-демократи (державники), а з ними монархісти (гетьманці) та націоналісти (ОУН) вирішили залишатися у ЧСР. Крім згортання «Руської допомогової акції», додатково українським політичним вихідцям ускладнювали життя ще три обставини: по-перше, налагоджування активних економічних стосунків між ЧСР та СРСР; по-друге, непереборне й безперервне бажання більшовиків розкласти еміграцію, яка до того ж була воєнізованою, а отже, повернути військових в Україну, а політичних лідерів українського емігрантства або повернути в Україну, за умови цілковитої підтримки більшовиків, або морально розкласти; по-третє, відсутність у політичному еміграційному середовищі єдності поглядів на подальшу тактику зі стратегією боротьби з більшовиками.

У підрозділі 2.3 *«Трансформація життєвого позиціонування української еміграції в умовах випробувань 1930-х рр.»* висвітлено нові форми та види соціальної й виробничої адаптації українських політичних біженців, зміну їх правового статусу з урахуванням тогочасних реалій: посиленого протистояння між Заходом та Сходом, переміщення «українського питання» із зовнішньої політики у внутрішню («чехізації Підкарпаття»), подолання наслідків світової економічної кризи (1929–1933 рр.), що зачепили Першу Чехословацьку Республіку в 1932–1935 рр.

1930-ті рр. для української інтелігенції в еміграції були відзначені пониженням її правового статусу і, відповідно до цього, переформатуванням діяльності громадських організацій або їх закриттям. Січнева постанова МЗС ЧСР 1930 р. про отримання українцями нансенівських паспортів з зазначенням: “původem rus, který dosud nenabyl jiné státní příslušnosti” («походження російського, що досі не набув жодної іншої державної приналежності») зараховувала їх до складу російської еміграції. І хоча емігрантство у червні того ж року домоглося документального розпорядження про заміну в чеському і французькому варіантах тексту паспортів визначення «rus» – «russe» на «ukrajínes» – «ucrainien», а у заявах на видачу паспортів написання «Nádám důrazně správné označení mé ukrajinské národnosti v nansenovském pase», змінити ситуацію на краще було вже неможливо. У 1930-х рр. МЗС ЧСР «контролювали» націонал-демократи, які принципово не визнавали українців як самостійну націю. Це призвело до того, що українська інтелігенція в еміграції, як «державники», так і «шаповалівці», які в 1920-х рр. зберігали лідерські якості через інтелектуальний вплив, здатність формувати суспільні ідеї, цінності служіння вищим цілям, у 1930 рр. поступово втрачали свої позиції. Натомість для українських еміграційних організацій монархічного та націоналістичного

спрямувань 1930-ті рр. спричинили політичну активізацію. Причиною поживавлення їх діяльності було посилення тоталітаризму, притаманного 1930-м.

1930-ті болуче позначилися на українських вихідцях і безробіттям. В Чехословаччині світова економічна криза на початку 1930-х рр. зачепила в першу чергу промислових та сільськогосподарських виробників. У 1931 р. рівень промислового виробництва становив лише 60 % порівняно з 1929 р., а заробітна плата знизилася на 50-60 %. Виникли так звані «ножиці цін» – розходження рівнів та динаміки цін міжнародної торгівлі на окремі групи товарів. Тому чехословацьке керівництво, рятуючи ситуацію, запроваджувало в економіку елементи державного регулювання. У 1931 р. в ЧСР ухвалили закон про державну підтримку зовнішньої торгівлі, а в 1934 р. – закон про заборону закриття підприємств й звільнення з роботи. Однак, не зважаючи на такі заходи, в 1937 р. стався черговий спад виробництва у важкій та легкій промисловості. На 1938 р. кількість безробітних в ЧСР, включно з усіма емігрантами (українськими, російськими, білоруськими) становила 500 000 осіб.

А актуальне наприкінці 1920-х – впродовж 1930-х рр. для міжвоєнної ЧСР «українське питання» перемістилося із зовнішньої політики у внутрішню. Підкарпатська Русь стала об'єктом боротьби між такими політичними гравцями: УСРР–СРСР, ЧСР, Угорщиною і власне підкарпатцями. «Рятуючись» одночасно і від ймовірних претензій українців на автономію, і від прорадянських впливів у межах цієї території, чехи «обережно чехізували» Підкарпаття. Українська інтелігенція в еміграції хоч і залишалася усунутою від вирішення «підкарпатського питання», (їй, як і іншим українським політичним емігрантам, чехословацька влада обмежувала право перебування на Підкарпатській Русі), продовжувала уважно стежити за розвитком подій. Найбільше «чехізацію» Підкарпатської Русі відслідковували соціалісти.

У «роки поступового звикання, взаєморозуміння та зближення» (1936–1939) більшість українських емігрантів або виїхала за межі Чехословаччини, або свідомо залишалася в її межах (таких нараховувалося до 5 000 осіб), працюючи нелегально без громадянства.

У підрозділі 2.4 *«Українська еміграція в новому мовному просторі»* проілюстровані шляхи, способи, наслідки вивчення емігрантами чеської мови.

Для української еміграційної інтелігенції, звичної здебільшого до французької мови як мови дипломатії та німецької мови як мови науки в міжвоєнний час, оволодіння чеською мовою виявилось непростим процесом. Найбільше українці, яких життя змусило вивчити чеську мову в міжвоєнний час, «потерпали» від розбіжності в розумінні однаково вимовлених слів як в українській, так і в чеській мові – такого явища як енантосемії.

Оскільки до Першої Чехословацької Республіки українське біженство потрапляло легально (офіційно залізницею) і нелегально (неофіційно спершу залізницею до польсько-чехословацького кордону, згодом пішки через кордон, а опісля залізницею по території Першої Чехословацької Республіки), то чеська мова відповідно вивчалася теж офіційно та неофіційно. Офіційно – в умовах здобуття вищої освіти в чеських або українських еміграційних навчальних

зкладах. Неофіційно – в магазинах, шляхом неформального спілкування, в «рестораціях і «гасподах» (барах, бістро для відпочиваючих), на роботі.

Оволодіння чеською мовою мало декілька наслідків. По-перше, це дозволило українським вихідцям власне соціально та виробничо адаптуватися. По-друге, енантосемія сприяла уникненню цілковитого розчинення (асиміляції) в чеському культурному просторі. У періоди «захоплюючої приязні» (1919–1925 рр.), «взаємного розчарування та охолодження» (1925–1935 рр.) і «поступового звикання, розвитку взаєморозуміння та зближення» (1936–1939 рр.) чеська мова допомагала, насамперед, у пошуках роботи та офіційному спілкуванні з чехословацьким керівництвом, колегами по роботі. Неформальне спілкування здійснювалося звично українською мовою.

У третьому розділі **«Матеріально-побутові умови повсякденного життя українського еміграційного осередку»** окреслено «технологічну площину повсякдення»: вирішення українськими вихідцями питань працевлаштування, житла, харчування, одягу, взуття, оздоровлення, дозвілля й відпочинку.

У підрозділі 3.1. *«Проблема зайнятості та соціально-професійна адаптація в еміграційних умовах: виробнича (трудова) повсякденність між звичним і вимушеним»* зазначено, що виробнича (трудова) адаптація української еміграційної інтелігенції в Першій Чехословацькій Республіці проходила з нівелюванням її попереднього соціального статусу та з урахуванням таких факторів як вік та освіта. Серед форм виробничої адаптації побутовали: офіційне працевлаштування, робота за наймом, роздрібна торгівля, приватні уроки, технічні переклади та підприємництво. Практикувалися й нестандартні заробітки: винахідництво, заклади на гроші, езотерика. Заробітна плата отримувалася переважно в чехословацьких кронах, частково – в польських злотих, німецьких золотих марках, американських доларах та радянських червінцях і карбованцях (останні за курсом швейцарських франків). Середній розмір заробітної плати становив 1 200 крон. Таким же був і розмір еміграційного місячного прожиткового мінімуму.

У підрозділі 3.2 *«Матеріально-побутові проблеми та способи їх розв'язання»* витлумачено, що питання де жити, що їсти, що взувати та що одягати були вирішені українською інтелігенцією в цілому з урахуванням політичних реалій 1920–1930-х рр., віри в тимчасовість власних поневірянь, відсутності фінансів, браку часу через постійні пошуки заробітків.

Українська інтелігенція в еміграції переважно орендувала кімнати або квартири, власне житло мали тільки декілька професорів; харчувалася стравами української національної кухні (спершу в громадських їдальнях, а згодом шляхом їх самостійного приготування), а подекуди чеської, білоруської, грузинської, вірменської (в їдальнях і ресторанах); купувала готовий одяг та взуття або ж виготовляла (шила) одяг на замовлення та на продаж, що в сукупності свідчило про її нерозчинення в житловому, харчовому та взуттєво-одяговому чехословацьких просторах. Чехи й словаки в міжвоєнний період вважалися «рабами костюмів і візитівок». Зовнішній вигляд для них був символом соціального престижу та особистого кар'єрного зростання, як і

умєблювання житла. У чеських сім'ях за замовчуванням не запрошували гостей, звичними були зустрічі в ресторанах за кухолями пива, а то й обідом чи вечерею, де кожен платив сам за себе. Натомість українська інтелігенція навіть в умовах еміграції залишалася гостинною (приймала в себе і сама відвідувала колег), потребуючи спілкування, пригощала щиросердечно пивом, кавою, обідом, вечерею або розділяла / перебирала на себе витрати в ресторанах.

У підрозділі 3.3 «Рекреація в умовах еміграції: заходи медичного забезпечення, оздоровлення, спорт, відпочинок, дозвілля» розкрито, що рекреація (активний відпочинок або система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, які розміщені поза їх постійним помешканням) української інтелігенції в еміграції у міжвоєнній Чехословаччині була, насамперед, пошуком ключа до здорового способу життя. Враховуючи, що серед найбільш поширених хвороб у середовищі української еміграційної спільноти побутовали туберкульоз (вважався найгірнішою хворобою з усіх), вогнепальні травми, контузії, катар легенів, недокрів'я, ревматизм, а з ним і хвороби серця, неврози, катар шлунка, грип, бронхіт, малярія, хвороби очей та вух та за умови відсутності санаторіїв і баз відпочинку, українські біженці зосередилися переважно на заняттях спортом й дотриманням раціонального харчування, щоб сформувати правильні звички, підтримати імунітет, покращити психологічний стан.

Упродовж 1920–1930-х рр. розподіл видів спорту у Європі загалом та в Першій Чехословацькій Республіці, зокрема, в умовах науково-технічного прогресу відбувався за критеріями практичності та доцільності. Заняття спортом поділялися на: чистий спорт, туристичний спорт, окремий спорт. До чистого належали важка атлетика, легка атлетика, фехтування, футбол, хокей, фігурне ковзання, крокет і гімнастика. Туристичний – передбачав кінний спорт, шосейний велоспорт, лижні перегони, плавання, стрільбу, мисливство. Окремими видами спорту вважалися шахи та шашки. До усього, український еміграційний «патріархальний» спорт «мусив» був визнати й необхідність та наявність жінок у своєму середовищі. Найкориснішими продуктами харчування українські вихідці вважали нордичні оселедці, цибулю і часник. А особисті екскурсії й споглядання довкілля з рефлексією сприяли налагодженню емігрантами контактів і зміцненню зв'язків один з одним.

У четвертому розділі «Світоглядно-психологічні почування та стійкість ментальної організації в емігрантському середовищі» розглянуто «аксіологічну площину» емігрантського повсякдення»: духовно-релігійні запити, види неформального спілкування та хобі.

У підрозділі 4.1 «Духовно-релігійні запити як ментальна константа в умовах еміграції: специфіка конфесійно-церковної комунікації» визначено роль Церкви в етнічній та культурній самоідентифікації українських вихідців, її допомогу в психологічній та соціальній адаптації.

Церква від самого початку відігравала провідну роль у процесі самоорганізації української етнічної групи (етнічної та культурної ідентифікації), яка вимушено опинилася на чехословацьких теренах, сприяючи

відтворенню традиційних форм суспільно-політичної та духовної активності, що існували в Україні. Вона також виконувала місію психологічної та соціальної адаптації до умов та обставин нового краю. На теренах міжвоєнної ЧСР у Подєбрадах отаборилися галичани-греко-католики (представники ЗУНР) та «автокефалісти» (представники УНР – 50 осіб штатного персоналу УГА та 186 студентів). Останні винесли за кордон нерозв'язані до кінця питання церковно-державних відносин в добу Української революції (1917–1921 рр.). У діяльності подєбрадських «автокефалістів» простежується три вагомих моменти: 1) наявність у їх лавах тих, хто в «доеміграційні часи» тільки час від часу навідувався до Храму. Давня українська приказка «Як тривога, то до Бога» – найточніше визначення цього явища; 2) конкурування з галичанами та ігнорування прихильників РПЦ. Неприязнь до греко-католиків пояснювалася і вимушеністю жити поруч побутово, і врахуванням їхніх політичних прагнень та сподівань, а, головне, їх позицією стосовно УНР у цілому. Прибічники РПЦ і поготів ігнорувалися «автокефалістами». Стосунки з останніми були просто неможливими; 3) цілковите усунення соціалістів від вирішення церковного питання як такого. Ось чому в організації та розбудові «Православного братства імені святих Кирила і Мефодія» у стінах УГА «автокефалістам» («державникам») доводилося розраховувати або на самих себе, або звертатися по допомогу до відомих церковних діячів як в межах ЧСР, так і за її межами. Практична діяльність подєбрадських «автокефалістів» була плідною: вони активно допомагали фахівцям Еміграційної Ради та Комітету допомоги голодуючим на Україні; боролися з пияцтвом та самогубствами, а ще із надмірним захопленням усіх на той час євгенікою – практикою покращення фізичного та духовного здоров'я людини.

У підрозділі 4.2 «Міжособове спілкування в світському просторі: між «своїми» та «чужими»» окреслено види неформального спілкування української еміграційної інтелігенції у міжвоєнній ЧСР.

Видами неформального спілкування української еміграційної інтелігенції у міжвоєнній ЧСР були обговорення поразки Української революції (1917–1921 рр.), різних політичних новин, питань працевлаштування та заробітків, якихось виразних особливостей у зовнішності або поведінці один одного; написання листів, що засвідчувало їх «інакшість», «відмінність» від видів неформального спілкування, прийнятих у чехословацькому середовищі. Фактично, неформальне спілкування українців тільки зі «своїми» та на «свої теми» вчергове продемонструвало, що вони, асимілювавшись соціально та виробничо, свідомо уникали асиміляції культурної.

У підрозділі 4.3 «Еміграційний світ захоплень та уподобань» продемонстрований еміграційний світ хобі.

Пошуки сенсу життя і засобів до життя поза домом для української еміграційної інтелігенції «пом'якшувалися» не тільки відвідуванням Храму й міжособовим спілкуванням, а й власними захопленнями й уподобаннями, спектр яких був напрочуд різноманітним: від читання художніх творів і їх колективного обговорення, колекціонування, приготування їжі (інтелектуальні (творчі) хобі), фотографування (релаксаційні хобі), кермування автівками, відвідування

кінотеатрів, догляду за тваринами (активні хобі), до езотерики (екзотичні хобі).

Хобі представників української інтелігенції в еміграції у міжвоєнній ЧСР був мережею присутніх і апробованих у ній смислів, де побутові аспекти життя поєднувалися з трудовою діяльністю, групові й вікові інтереси – із загальносуспільними, приватне життя – з публічним, утилітарно-прагматичні дії – з ідейними і морально-етичними виборами, а локальні події вписувалися у загальнодержавні. Вони виступали своєрідною адаптивною антистресовою терапією, котра дозволяла виживати в умовах непростих життєвих реалій.

У п'ятому розділі **«Повсякденні практики української еміграції: особистісний вибір»** представлено біографії восьми українських вихідців та продемонстровано еміграційні здобутки та втрати.

У підрозділі 5.1 *«Самореалізація особистості в умовах еміграційного повсякдення: персони, характери, долі»* розглянуто біографії семи українських вихідців та одного «білоруса на службі УНР» як «суб'єктивні історичні реальності». Серед українських емігрантів біографії Петра Савицького, Федора Сумневича, Ніни Дяченко-Гордаш, Миколи Скидана, Григорія Мельника, Трохима Пасічника, Миколи Тимченка. При розгляді біографій було враховано два фактори: історико-географічний (Поділля як місце народження) та хронологічно-географічний (міжвоєнні 1919–1938 рр. й територія виключно Першої Чехословацької Республіки). При розгляді біографії Олександра Жиховича, бобруйчанина з Могилівщини, визначальним був громадсько-політичний фактор (свідомий вибір, політична лояльність).

Сукупність усіх біографій дозволила «написати» інтелектуальний просопографічний портрет української еміграційної інтелігенції у Першій Чехословацькій Республіці з такими притаманними характеристиками як спільне соціально-професійне походження, несприйняття радянської влади, активна наукова та освітня діяльність, високий рівень політичної активності, інституційна підтримка, діаспорний характер.

У підрозділі 5.2 *«Еміграційні здобутки та втрати крізь призму повсякдення: оцінка в часі»* відображені еміграційні здобутки та втрати. Серед перших: тяглість або неперервність у просторі (адже вже наявна п'ята (воєнна) хвиля еміграції). Міжвоєнна українська Прага передала естафету повоєнним українським Відню та Бонну, а згодом – Вашингтону, Торонто, Вінніпегу, Монреалю, Ванкуверу, Парижу. Така безперервна взаємодія у часі та просторі системно організованих і чітко структурованих національно-патріотичних, інтелектуально-творчих, духовно-культурних і молодіжних організацій та установ посприяла: 1) здійсненню давньої мрії української еміграції – проголошенню у 1991 р. незалежної соборної держави Україна; 2) створенню глобального українського простору – входженню українців у світове співтовариство шляхом створення інтелектуального, духовно-культурного продукту у країнах проживання. Еміграційними втратами були фізичні (травми, хвороби), психічні (виснаженням втікачів (втома, зневіра, розпач)), а також занедбаний стан могил, а іноді й втрату місць останнього спочинку.

У висновках підсумовано та узагальнено результати дослідження.

1. Здійснено комплексний фактографічний аналіз повсякденного життя української інтелігенції в еміграції у міжвоєнній Чехословаччині. Запропоноване авторське визначення поняття «еміграційна повсякденність», розкрито її екстраординарний характер, шляхи і способи адаптації вигнанців.

2. Розв'язання дослідницької гіпотези дозволило довести, що українській інтелігенції, попри втрату матеріальних основ звичного життя через вимушену еміграцію, вдалося реконструювати у повсякденному житті основи національних моделей життестійкості, адаптуватися до екстраординарних вимог буття на чужині завдяки збереженим габітуальним ментальним структурам, виробленим життєвим принципам і цінностям, апробованим в роки Української революції (1917 – 1921 рр.).

3. Проаналізовано вітчизняну історіографію обраної проблеми. Наукові розвідки, в яких прослідковується тематика еміграційного повсякдення у міжвоєнній Чехословаччині, умовно розподіляються на такі, що написані в різні періоди: 1920-ті–1980-ті рр.; 1990-ті рр.; 2000–2025 рр. Більшість з них об'єднують акценти на соціальній та соціально-виробничій (трудовій) адаптації українських вихідців, формах та видах матеріальної допомоги, фінансах.

4. Проведено комплексний аналіз джерел, з акцентуванням на его-документах, наративний потенціал яких використано не тільки для відтворення загальної тканини буднів емігрантів, а й для дослідження переживань, реакцій конкретних людей, що розкривають їх ставлення до описуваних подій, бачення і розуміння проблем, здатності до їх розв'язання.

5. Розглянуто чинники та особливості формування українського еміграційного осередку в міжвоєнній Чехословаччині, його локалізацію, інституції, склад і статус. Наголошено, що ядром й більшістю українського еміграційного осередку в міжвоєнній Чехословаччині були українські соціалісти.

6. Висвітлено матеріально-побутові умови повсякденного життя інтелігентів-емігрантів (через офіційне працевлаштування / неофіційні заробітки, вивчення чеської мови, вирішення житлового питання, проблеми харчування, набуття одягу та взуття) на різних етапах еміграційного випробування;

7. Охарактеризовано світоглядно-психологічне почуття українських інтелектуалів та умови збереження ментальної стійкості в емігрантському середовищі крізь призму духовних запитів, міжособового спілкування та хобі.

8. Простежено на конкретних прикладах (шляхом уведення до наукового обігу восьми біографій) вироблення і реалізацію особистісних життєвих програм в умовах еміграційного повсякдення.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, які включені до баз Scopus або Web of Science

1. **Зубко, О. Є., Мельничук, О. А.** Житлове питання української еміграції в Чехословаччині (1920 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.*

Вип. 55. Збірник наукових праць / За заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського. 2026. С. 116–125.

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2026-55-116-125>

2. Koliastruk, O., & Zubko, O., (2026). Photography as Source the from the History of Everyday Ukrainian Emigration in inter-war Czechoslovakia. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 38, 123–138. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.38.354891>

3. **Зубко, О. Є.**, Коцур А. П. Празько-подебрадський період життя Володимира Яковича Шевченка (1924–1936). *Наукові записки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 53. Збірник наукових праць. / За заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського. 2025. С. 159–170.

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-159-170>

Наукові праці у фахових виданнях України

4. **Зубко, О. Є.** Повсякденний досвід українських емігрантів міжвоєнної Чехословаччини: уроки для наступних поколінь (1921–1939). *Часопис української історії*. Вип. 51. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2025. С. 94–101. DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-4611.2025.51.8>

5. **Зубко, О. Є.** Біографії українських емігрантів міжвоєнної Чехословаччини: замовчування та містифікації. (1919–1939). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. № 3 (362). Ужгород: Видавництво «Гражда», 2024. С. 128–149.

DOI 10.12958/2227-2844-2024-3(362)-128-149

6. **Зубко, О. Є.** Українська еміграція та чеський культурний простір. *Літопис Волині*. Чис. 30. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2024. С. 89–93.

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.13>

7. **Зубко, О. Є.** Повернення з небуття: Скидан Микола Антонович (1894–1954). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Т. 43. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2024. С. 338–346. DOI 10.32626/2309-2254.2024-43.338-346

8. **Зубко, О. Є.**, Коляструк О. А. Грошові відносини українського еміграційного осередку міжвоєнної Чехословаччини (1918–1939). *Сіверянський літопис. Науковий журнал*. № 5–6. Чернігів: ЧОА, 2023 С. 129–139.

DOI: 10.5281/zenodo.7747339

9. **Зубко, О. Є.** Неформальне спілкування представників українського еміграційного осередку міжвоєнної Чехословаччини (1921–1939). *Сумська старовина*. Вип. LXIII. Суми: СумДУ, 2023. С. 26–31. DOI: 10.21272/starovyna.2023.63.2

10. **Зубко, О. Є.** Викладачі Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923–1933): короткий екскурс відстежених і невідстежених доль. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. Вип. 37. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2023. С. 26–36.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2023-37-01>

11.Зубко, О. Є. Художньо-літературні смаки української еміграції на теренах міжвоєнної Чехословаччини (1920–1930 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 34 (73) № 4. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 20–23.

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.4>

12.Зубко, О. Є. З чого сміялись українські емігранти в Чехословаччині в 1920-х. (За матеріалами сатирико-гумористичного видання «Подебрадка»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 34 (73) № 3. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 22–26. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/3.4>

13.Зубко, О. Є. Феномен «знекорінення»-«укорінення» української еміграції на теренах міжвоєнної Чехословаччини (1918–1939): оцінка в часі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. № 2 (356). Ужгород: Видавництво «Гражда», 2023. С. 89–97.

DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-2\(356\)-89-97](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-2(356)-89-97)

14.Зубко О. Є. Неофіційне інформаційно-комунікаційне поле української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині: анекдоти, переживання, чутки, плітки (1921–1939). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Вип. 32. 2021. С. 29–38.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2021-32-03>

15.Зубко, О. Є. Празьке повсякдення професора Василя Сімовича (1923–1933). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. № 55. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 42–50.

DOI: <https://doi.org/10.31861/hj2022.55.42-50>

16.Зубко, О. Є. Лаврівчанин Григорій Мельник (1893–1938(1939)(?)) – один із фундаторів Української Автокефальної Православної Церкви України в міжвоєнній Чехословаччині (1918–1939). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. № 4 (352). Ужгород: Видавничий дім «Гражда», 2022. С. 111–119. DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-111-119

17.Зубко, О. Є. Пиво, тютюн та алкоголь в житті української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939). *Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис «Галичина»*. Вип. 35. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2022. С. 117–124. DOI: 10.15330/gal.35.117-124

18.Зубко, О. Є. Осередок УАПЦ в Подебрадах міжвоєнної ЧСР (1924–1939). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Т. 37. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2022. С.132–141. DOI: 10.32626/2309-2254.2022-37.132–143

19.Зубко, О. Є. Практики адаптації української еліти в реаліях «Російської допомогової акції» Т. Масарика: можливості та перешкоди (1919–1927). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*.

Серія: Історичні науки. Т. 33 (72) № 4. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 44–50. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.8>

20. **Зубко, О. Є.** Подебрадське повсякдення Євгена Чикаленка (1925–1929). *Сіверянський літопис. Науковий журнал*. № 3. Чернігів: ЧОА, 2022. С. 136–142. DOI: 10.5281/zenodo.7190848

21. **Зубко, О. Є.** Крони та іноземна валюта в гаманцях українських емігрантів міжвоєнної Чехословаччини (1918–1939). *Часопис української історії*. / За ред. доктора історичних наук, професора А. П. Коцура. Вип. 47. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2022. С. 42–49.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-4611.2023.47.4>

22. **Зубко, О. Є.** Цікаві факти з повсякденного життя українських емігрантів у міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. Вип. 35. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022. С. 36–44. DOI: 10.26565/2227-6505-2022-35-04

23. **Зубко, О. Є.** Українська еміграція в міжвоєнній Чехословаччині та питання особистих фінансів (1918–1939). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. Вип. 33. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. С. 29–38. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2021-33-04>

24. **Зубко, О. Є.** Проблема зайнятості та соціально-професійні адаптації українських вихідців на теренах міжвоєнної Чехословаччини. Виробнича (трудова) повсякденність: між звичним і вимушеним (1918–1939). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Число 25. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 86–92.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.25.14>

25. **Зубко, О. Є.** Українська еміграція в міжвоєнній ЧСР та шкідливі звички її представників (1921–1939). *Сумська старовина. Всеукраїнський науковий історичний журнал. Серія: Історія. Джерелознавство. Краєзнавство*. Вип. LIX. Сумський державний університет. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. Суми: СумДУ, 2021. С. 33–39.

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2021.59.3>

26. **Зубко, О. Є.** Як українці Чехословаччини чеську мову вивчали або українська міжвоєнна еміграція в новому лінгвістичному просторі. *Сумська старовина. Всеукраїнський науковий історичний журнал. Серія: Історія. Джерелознавство. Краєзнавство*. Вип. LVIII. Сумський державний університет. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. Суми: СумДУ, 2021. С. 25–34.

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2021.58.3>

27. **Зубко, О. Є.** Науково-технічні відкриття 1920-х та українська еміграція в міжвоєнній ЧСР (1918–1939). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. № 9 (347). Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2021. С. 146–156.

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-9(347)-146-156

28.Зубко, О. Є. Стратегії повсякденного виживання української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині (1918–1939). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Т. 34. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2021. С. 234–241. DOI 10.32626/2309-2254.2021-34.234–241

29.Зубко, О. Є. Науково-технічні відкриття 1930-х і повсякдення української еміграції в міжвоєнній ЧСР (1918–1939). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: Історичні науки*. Вип. 55. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2021. С. 68–77.

DOI 10.31909/26168774.2021-(55)-8

30.Зубко, О. Є. Кіно в житті української еміграції в міжвоєнній ЧСР. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, Культурологія, Соціологія*. Вип. 18. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 37–41.

DOI :10.34079/2226-2849-2019-9-18-37-43

31.Зубко, О. Є. Їжа в житті української еміграції ЧСР (1921–1939). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Історія*. Вип. 30. Збірник наукових праць. / За заг. ред. д. і. н., проф. О. А. Мельничука. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 69–73.

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-30-69-73>

32.Зубко О., Книрєвич С. Білоруси на службі УНР: Олександр Максимович Жихович (1900–1973). Post Scriptum: листопадовий допит 1953 р. та останні роки життя. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. № 49. Чернівці: ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2019. С. 67–76. DOI <https://doi.org/10.31861/hj2019.49.67-76>

33.Зубко, О. Є. Українська політична еміграція в міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939). Світ захоплень і уподобань її представників. *Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал*. № 2 (65). Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2019. С. 72–82.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2079-1828.2019.2.7>

34.Зубко, О. Є. Волинь у подільському серці: Федір Олександрович Сумневич (1885–?). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Число 19. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки. 2018. С. 122–130.

URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/91/54>

35.Зубко, О. Є. Чутки, плітки та міфи в середовищі української міжвоєнної празької еміграції (1921–1939). *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Історичні науки*. № 3–4. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2018. С. 72–78.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2018_3-4_12

36.Зубко, О. Є. Подолянин-«увпіст» Микола Олексійович Тимченко (1882–1956(?)) *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 26. Збірник наукових праць /За заг. ред. д. і. н., проф. О. А. Мельничука. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 146–153.

URL: <https://vspu.edu.ua/science/art/a174.pdf>

Праці, що додатково відображають результати дослідження

37. **Зубко, О. Є.** Українська господарська академія в Подєбрадах (1922–1939): мереживо людських доль. В збірнику: Історико-культурний феномен Української господарської академії в Подєбрадах / За ред. Н. Аксьонової, Т. Хланьової, Г. Величко: *Матеріали міжнародної наукової конференції до 100-річчя Української господарської академії в Подєбрадах. 25 листопада 2022 р. Харків–Київ–Прага. Praha: Univerzita Karlova, 2025. С. 49–61. URL: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/197845/9788024660172.pdf?sequence=1&isAllowed=y>*

38. **Зубко, О. Є.** Гайдак Микола Григорович (1898–1971): від Темрюка (Малоянисолу) до Міннеаполісу через міжвоєнні Подєбради та Прагу. *Донецький історичний часопис*. Вінниця: ДонНУ. Квітень 2025. С. 124–136. DOI: <https://doi.org/10.31558/3083-5771.2024.2.10>.

39. **Зубко, О. Є.** Гумор в еміграції. Над чим / ким сміялись українці в міжвоєнній Чехословаччині. *Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 02 травня 2025 р.* / Під заг. ред. М. В. Трофименка. Київ: МДУ, 2025. С 33–37.

40. **Зубко, О. Є.** Подєбрадець Олександр Максимович Жихович на службі в Міністерстві промисловості Карпатської України. *Карпатська Україна як етап українського державотворення та боротьби українців за незалежність у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 14–15 березня).* / За заг. ред. К. Куцова, І. Шніцера. Ужгород: ТОВ «РІК–У», 2024. С. 113–120.

41. **Зубко, О. Є.** Судетське питання та Мюнхенська угода в спогадах Наталі Симонівни Наріжної (1922–2018). *Нариси історії Чехії та Словаччини ХХ–ХХІ століть: від чехословакізму до оксамитового розлучення: колективна монографія.* / За заг. ред. І. Малацай, Г. Гуменного. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2023. С. 62–66.

42. **Зубко, О. Є.** Їжа в житті української еміграції в Чехословацькій республіці (1921–1939). *Їzhakultura*. 05.11.2020. URL: https://yizhakultura.com/material/20201105_0012

АНОТАЦІЇ

Зубко О.Є. Емігрантське повсякдення української інтелігенції у Чехословаччині між двома світовими війнами. (1918–1939). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2026.

У дисертації досліджено та охарактеризовано повсякденне життя української еміграційної інтелігенції у міжвоєнній Чехословаччині у 1918–1939 рр. Еміграційне повсякдення українських вихідців проаналізоване через громадську активність інтелігенції в еміграційному осередку, відносно високе її соціальне становище в останньому, знаходження у колі суспільних зацікавлень і дискусій біженців, а, головне, через залишені писемні особові матеріали, як

соціальний простір, що поєднував приватну і громадську сфери їх життя. З'ясовано суспільний статус і роль української інтелігенції в еміграційному осередку; професійні, громадські, корпоративно-товариські обов'язки та пов'язані з ними дилеми; поширені стратегії поведінки та рішення, організація побуту та дозвілля. Деталізація життєвого укладу та чинників, які формували світогляд еміграційної інтелігенції у міжвоєнній ЧСР, ідентичностей і моделей її поведінки на тлі світоглядно-модернізаційних змін, національних і суспільно-політичних викликів міжвоєнної доби дозволила не тільки скоригувати надто ідеалізований образ цієї соціальної групи, а й показати інтелігента-емігранта і як ініціатора суспільних змін, і як заручника історичних подій в тогочасних реаліях.

Ключові слова: українська інтелігенція, політична еміграція, біженці, міжвоєнна Чехословаччина, повсякденне життя.

Zubko O. Ye. Emigrant everyday life of the Ukrainian intelligentsia in Czechoslovakia between the two world wars. (1918–1939). – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences in the specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Zaporizhzhia National University. Zaporizhzhia, 2026.

The dissertation investigated and characterized the everyday life of the Ukrainian emigrant intelligentsia in interwar Czechoslovakia in 1918–1939. The emigrant everyday life of Ukrainian immigrants is analyzed through the social activity of the intelligentsia in the emigration centre, its relatively high social position in it, its presence in the circle of public interests and discussions of refugees, and, most importantly, through the written personal materials left behind, as a social space that combined the private and public spheres of their lives. The social status and role of the Ukrainian intelligentsia in the emigration centre are clarified; professional, public, corporate and social responsibilities and related dilemmas; common behavioural strategies and decisions, organization of life and leisure. The detailed analysis of the lifestyle and factors that shaped the worldview of the emigrant intelligentsia in the interwar Czechoslovakia, the identities and models of its behaviour against the background of worldview and modernization changes, national and socio-political challenges of the interwar period allowed not only to correct the overly idealized image of this social group, but also to show the emigrant intellectual both as an initiator of social changes and as a hostage of historical events in the realities of that time.

Keywords: Ukrainian intelligentsia, political emigration, refugees, interwar Czechoslovakia, everyday life.